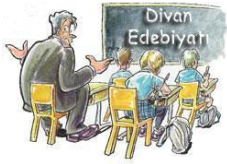

ERBİL SALAHADDİN ÜNİVERSİTESİ
DİLLER FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATINA GİRİŞ
(DİVAN EDEBİYATI)

Edebiyat
(ادبیات)

-DERS NOTLARI-

ÜÇÜNCÜ SINIF (BİRİNCİ DÖNEM)

2024-2025

ÖĞRETİM ÜYESİ

DR. ERSAN HAŞİM M. ALSAKİ

ERBİL, 2024

ESKİ TÜRK EDEBİYATI (DİVAN EDEBİYATI)

Divan edebiyatı, Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra meydana gelen yazılı edebiyattır. 13-19. yüzyıllar arasında ürün vermiş. Bu edebiyata Divan edebiyatı denmesinin sebebi, *şairlerin şiirlerini divan denen el yazması kitaplarda toplamış olmalarıdır*.

Bu edebiyat, medrese kültürüyle yetişen aydın şairlerin Arap ve İran edebiyatını örnek olarak oluşturdukları klâsik bir edebiyattır. Arap ve Fars edebiyatı etkisi altında gelişmiştir.

Eski Türk Edebiyatı; Havâs Edebiyatı, Sarây Edebiyatı, Enderun Edebiyatı, Edebîyât-ı Osmâniyye, Osmanlı Şiiri, Divan Edebiyatı, Ümmet Edebiyatı, Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, İslami Türk Edebiyatı, Yüksek Zümre Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı gibi adlarla da adlandırılmıştır.

DİVAN SÖZCÜĞÜNÜN TANIMI

Divan sözcüğünün sözlük bakımından iki anlamı vardır: Belli bir kalıpla yazılan ve besteye okunan şiir türüne divan denir. Kalıp “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” şeklindedir. *Divan* sözcüğü, ikinci olarak, divan tarzında şiir yazan sanatçıların eserlerini topladıkları kitap anlamına gelir.

DİVAN

Divan, edebiyat terimi olarak şairlerin şiirlerini belli bir düzen içinde topladıkları kitaplardır. Zamanla divanlarda şiirler belli bir düzene göre sıralanmaya başladı. Bu elemeye “divan tertibi” bu tür divanlara da “mürettep divan” adı verilir. Tam bir divanda sırasıyla, kaside (tevhid, münacat, naat, medhiye), tarih, musammat, gazel bölümleri yer alır. En sonda da lugazlar, muammalar ve müfredler bulunur. Divanda gazeller kafiye ve rediflerinin son harfinin Arap alfabesindeki sırasına göre dizilir. Yani (ا) elif’ten başlayıp (ي) ye harfine kadar. Her harften en az bir şiir olması şarttır. Ama buna uymayan şairler de olmuştur. Küçük hacimli ve eksik Divanlara “Divânçe” denir. Geniş hacimli ve zengin Divanlara “Müretteb Divan” denir.

DİVAN EDEBİYATI'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Nazım birimi genellikle beyittir ve cümle beyitte tamamlanır. Beyit, cümleye egemendir.
2. Nazım ölçüsü *aruz*dur.
3. Dili Arapça, Farsça, Türkçe karışımı olan Osmanlıcadır.
4. Şiirlerde tam ve zengin uyak kullanılmıştır.
5. Şiirlerin konuyu içeren başlıkları olmadığı için nazım biçimlerine göre adlandırılmışlardır.
6. Anlatılan şey değil, anlatış biçimi ön plandadır.
7. Aydın zümrenin edebiyatıdır. Medrese kültürü hâkimdir. Genellikle saraya ve çevresine seslenir.
8. Sanatlara bolca yer verilmiş, sanat yapmak amaç durumuna gelmiştir.
9. Ulusal bir edebiyat olmayıp dinin etkisiyle şekillenmiştir. Arap ve İran edebiyatının etkisi çok fazladır.
10. Şiirde daha çok aşk, sevgili, içki, din ve kadercilik gibi konular işlenmiştir.
11. Nazım ön planda tutulmuş, nesre pek az yer verilmiştir.
12. Nesir alanında tezkireler (edebiyat tarihi görevini gören biyografik eser), münşeâtler (mektuplar), tarihler, dini metinler ve nasihatnamelere de rastlanmaktadır. Bunlarda da sanat yapma amacı ön plandadır.
13. 13.yüzyılda gelişmeye başlamış 16. ve 17. yüzyıllarda en olgun dönemini yaşamış, 19.yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür.

NAZIM ŞEKİLLERİ

GİRİŞ

MISRA

BEYİT

A- BEYİTLERDEN OLUŞAN NAZIM ŞEKİLLERİ

1. TEK KAFİYELİ OLANLAR

A. KASİDE

B. GAZEL

C. MÜSTEZAT

Ç. KIT'A

D. NAZM

2- AYRI KAFİYELERİ OLANLAR

MESNEVİ

B- BENDLERDEN OLUŞAN NAZIM ŞEKİLLERİ

1. TEK BENDLİ NAZIM ŞEKİLLERİ

A. RUBAİ

B. TUYUG

C. ŞARKI

2. ÇOK BENDLİ NAZIM ŞEKİLLERİ

A- ÜÇ MISRALIK BENDLİLER

MÜSELLES

B- DÖRT MISRALIK BENDLİLER

1. MURABBA

2. TERBİ

C- BEŞ MISRALIK BENDLİLER

1. MUHAMMES

2. TARDİYE

3. TAHMİS

4. TAŞTİR

D- ALTI MISRALIK BENDLİLER

- 1. MÜSEDDES**
- 2. TEDSİS**

E- YEDİ MISRALIK BENDLİLER

- 1. MÜSEBBA**
- 2. TESBİ**

F- SEKİZ MISRALIK BENDLİLER

- 1. MÜSEMME**
- 2. TESMİN**

G- DOKUZ MISRALIK BENDLİLER

- 1. MÜTESSA**
- 2. TESTİ**

G- ON MISRALIK BENDLİLER

- 1. MU'AŞŞER**
- 2. TA'ŞİR**

I- ÖTEKİ BENDLİ ŞEKİLLER

- 1. TERKİB-İ BEND**
- 2. TERCİ-İ BEND**

NAZIM ŞEKİLLERİ - GİRİŞ

MISRA

Arapça “kapı kanadı” anlamına gelmektedir. Nazım terimi olarak ise “*tam aruz kalıbıyla söylenmiş olan beytin yarısı*”dır.

- Nazım parçasını oluşturan her bir satırdır.
- Nazım içinde göze çarpan, güzel ve seçilmiş, aynı zamanda bir şiiri ya da fikri övmek için de kullanılan mısralara **Bercest**e veya **Mısra-ı Bercest**e denir.

Mısra-ı Bercest Hakkında Örnekler:

- Hâlini bilmez perîşânın perîşan olmayan. (Ahmet Paşa)
- Cümlemin maksûdu bir amma rivâyet muhtelif. (Muhibbî)
- Olmayınca hasta kadrin bilmez âdem sıhhatin. (Fitnat Hanım)

Kimi ar’ar dedi kadd-i dildâra kimi elif

Cümlemin maksûdı bir ammâ rivâyet muhtelif

-Muhibbi –

Bilmedik zevk-i visâlin, çekmeyince firkatın

Olmayınca hasta, kadrin bilmez âdem sıhhatin

-Fitnat Hanım-

- Öteki mısraları unutulmuş, tek başına anlamlı olan veya bir beytin anlam bakımından birbirine bağlı olmayan iki mısranın her birine **Âzâde** veya **Mısra-ı Âzâde** denir.

Mısra-ı Âzâde Hakkında Örnekler:

- Söylesem tesiri yok, sussam gönül razı değil. (Fuzûlî)
- Sitem hep aşinalardan gelir bigânedenden gelmez. (Nâbî)
- Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur. (Şeyhülislam Yahya)

BEYİT

Kelime olarak Arapça “çadır, ev, oda” anlamlarındadır. Bir edebiyat terimi olarak aruz vezniyle yazılmış iki mısradan meydana gelen nazım biriminin adıdır.

- İlk mısraya “**Sadr**” ikincisine ise “**Acûz**” denir.
- İki mısra birbirine kafiyeli olan beyitlere **matlâ**; kafiyeli olmayanlarına ise **müfred** veya **ferd** denir.

Matlâ örneği

Aradıkça dil-i pür-cûşda ma'nâ bulunur
Ka'r-ı deryâda nice gevher-i yektâ bulunur (Sünbülzâde Vehbî)

(**Açıklaması:** Denizin derinliklerinde eşsiz güzellikte birçok inci bulunduğu gibi, coftukça coşan gönülde de aradıkça nice anlamlar bulunur.)

Ferd veya Müfred örneği

Çeşm-i bâdâmını itdükçe tahayyül uşşâk
Gülşen-i hâtirasında gül-i bâdâm açılır (Bağdatlı Es'ad)

(**Açıklaması:** Âşıklar o güzelin badem gibi gözlerini hayal ettikçe gönül gülşenlerinde badem çiçekleri açar.)

Yapılan benzetmelere göre:

Ev yani çadır: **Beyit**,
Çadır kapısının pervazları: **Mısra**,
Kapının eşiği: **Kafiye**,
Çadırın orta direği ise **Aruz'dur**.

A- BEYİTLERDEN OLUŞAN NAZIM ŞEKİLLERİ

1. TEK KAFİYELİ OLANLAR

A. KASİDE

- *Kaside*, kelime olarak niyet etmek, yaklaşmak anlamındaki kasada sözünden türemiştir.
- *Kaside*, bir *edebiyat terimi* olarak ilk beytinin mısraları birbiriyle, diğer beyitlerinin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli, aynı vezinle söylenmiş, en az 15 beyit uzunluğundaki bir nazım biçiminin adıdır.
- *Kaside*, bir kişiyi övmek ve genellikle karşılığında yardım istemek için yazılır. Ayrıca *Kaside*, din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan divan edebiyatı şiiiridir. Türk edebiyatına 13. yüzyılda Araplardan geçmiş bir nazım şeklidir.

KASİDENİN ÖZELLİKLERİ

1. Övme amacıyla yazılan şiiirlerdir.
2. Beyitlerden oluşur. Kafiye düzeni: aa, ba, ca, da, ea, fa, ...
3. Kaside en az 33, en çok 99 beyitten oluşur. Ancak beyit sayısı 33'den az olan kasideler de vardır.
4. Kasidenin ilk beytine **matla**, son beytine **makta**, en güzel beytine ise **beytü'l-kasid** denir.
5. Kasidede matla beytinden sonraki beyte **hüsn-i matla**, makta beytinden önceki beyte de **hüsn-i makta** adı verilir.
6. Şairin *mahlasının* bulunduğu beyte **taç beyit** denir.
7. Aruz ölçüsüyle yazılır.
8. Nesib/teşbib, tegazzül, girizgâh, methiye, fahriye, taç ve dua olmak üzere yedi bölümden oluşur.
9. İşledikleri konulara göre farklı isimler alır: tevhit, münacat, naat, methiye, hicviye, mersiye.

KASİDENİN BÖLÜMLERİ

1- Nesib (Teşbib)

- Kasidenin ilk ve giriş bölümüdür.
- Kasidenin tasvir bölümüdür.
- Genelde 15-20 beyitten oluşur.
- Âşık konusu işleniyorsa **nesîb**, başka konu işlenmişse **teşbîb** adını alır.

2- Tegazzül

- Kaside içindeki gazeldir, bütün kasidelerde yoktur.

3- Girizgâh

- Şair bu bölümde övgüye başlayacağını haber verir.
- Bir ya da iki beyitten oluşur.
- Nesib bölümünden methiye bölümüne geçerken söylenendir.

4- Methiye

- Kasidenin sunulduğu kişinin övüldüğü bölümdür.
- Kasidenin asıl bölümüdür.

5- Fahriye

- Şairin kendini övdüğü bölümdür.
- Nefi'nin bazı kasideleri sadece fahriyeden oluşur.

6- Taç

- Şairin kendisi hakkındaki yeni düşüncelerini söylediği bölümdür.
- Taç şairin isminin (takma ad) geçtiği beyittir.

7- Dua

- Kasidenin son bölümüdür
- Birkaç beyitten oluşur.
- Şair burada övdüğü kişinin başarılı, uzun ömürlü, talihinin iyi olması yönünde dua eder.

KASİDE ÖRNEĞİ

DER Medh-i Sultân Murad Hân

Nefi'nin Kaside-i Bahâriye (Bahar Kasidesi)

MATLA' BEYTİ- NESİB

- 1- Esti nesim-i nevbahar açıldı güller subh-dem
Açsın bizim de gönlümüz sâkî medet sun cam-1 Cem
 - 2- Erdi yine ürd-i behişt oldu hava amber-sirişt
Âlem behişt ender behişt her kûşe bir Bağ-1 İrem
 - 3- Gül devri ayş eyyâmıdır zevk ü sefâ hengâmıdır
Âşıkların bayramıdır bu mevsim-i ferhunde-dem
 - 4- Dönsün yine peymâneler olsun tehî hum-hâneler
Raks eylesin mestâneler mutribler etdikçe negam
 - 5- Bu demde kim şâm ü seher meyhâne bâğa reşk eder
Mest olsa dilber sevse ger ma'zûrdur Şeyhu'l-Harem
 - 6- Yâ neylesin bi-çâreler âlüfteler âvâreler
Sağar sunar meh-pâreler nûş etmemek olur sitem
 - 7- Yâr ola cam-1 Cem ola böyle dem-i hurrem ola
Ârif odur bu dem ola ayş ü tareple muğtenem
 - 8- Zevki o rint eyler tamam kim tuta mest ü şadigâm
Bir elde cam-1 lâlefam bir elde zülf-ü hambeham
- #### TEGAZZÜL
- 9- Lûtf eyle saki nazı ko mey sun ki kalmaz böyle bu
Dolsun sürahi vü sebu boş durmasın peymanem hem

Günümüz Türkçesiyle:

- 1-İlkbahar meltemi esti, sabahleyin güller açıldı. Ey saki, medet! Cemşid kadehi sun, bizim gönlümüzü de o açsın.
- 2-Gene Nisan ayı geldi, hava amber tabiatlı oldu. Alem cennet içinde cennet, her köşe bir İrem Bahçesi ...
- 3-Gül devri yiyip içme günleridir, zevk ve sefa zamanıdır. Bu, nefesi uğurlu mevsim âşıkların bayramıdır.
- 4-Gene kadehler dönüp dolaşsın, şarap mahzenleri boşalsın. Çalgıcılar saz çalıp şarkı söyledikçe mest olanlar oynasın.
- 5-Sabah akşam meyhanenin bahçeye imrendiği bu zamanda, Kabe Şeyhi bile sarhoş olsa, güzel sevse, mazurdur.
- 6-Ya zavallı alışmışlar, avareler ne yapsın. Ay parçaları kadeh sunuyor, içmemek sitem olur.
- 7-Sevgili, Cemşid kadehi ve böyle mesut bir zaman olunca, arif kişi odur ki bu zamanda içip ahenk içinde olur.
- 8-Zevki o rint tam tadar ki mest olmuş bir şekilde, bir eline lale renkli kadeh alır, bir eliyle de kıvrım kıvrım zülûf tutar.)
- 9-Saki lutfet, nazı bırak, şarap sun ki bu böyle kalmaz. Sürahi ve testi dolsun, kadeh de boş durmasın.)

10- Her nevrside şah-1 gül aldı eline cam-1 mül
Lûtf et açıl sen dahi gül ey servkadd ü goncefem

10-Her yeni yetişmiş gül dalı eline şarap kadehi aldı, lutfet, sen de açıl, gül, ey selvi boylu ve gonca ağızlı !)

11- Bu dürd ü bu safi deme dönsün piyale gam yeme
Kanun-u devr-i daime uy sen de mey sun dembedem

11-Bu tortulu, bu saf deme, kadeh dönsün, gam yeme, ebedi dönüş kanununa sen de uy, boyuna şarap sun.)

12- Meydir mehâkk-i âşıkân aşub-u dil âram-1 can
Sermaye-i pir-i mugan piraye-i bezm-i sanem

12-Şarap aşıkların mehenk taşıdır, gönlün heyecanı ve ruhun rahatıdır; meyhaneciler pirinin sermayesi, güzeller meclisinin süsüdür.)

13- Mey âkili irşat eder âşıkları dilşat eder
Seyle verir berbat eder dillerde koymaz gerd-i gam

13-Şarap, akıllıyı uyarır, aşıkların gönlünü şad eder, sele verir, yele verir, gönüllerde gam tozu bırakmaz.

14- Mey ateş-i seyyaledir mina kadehle lâledir
Ya gonce-i pürjaledir açmış nesim-i subh-dem

14-Şarap akan bir ateştir, kadehle sürahi laledir, sabah melteminin açtığı çiy dolu bir goncadır.

15- Saki medet mey sun bize cam-1 Cem ü Key sun bize
Rıtl-1 peyapey sun bize gitsin gönüllerden elem

15-Saki, medet, şarap sun bize, Cemşid ve Key Husrev kadehi sun bize. Ardı ardına koca bardak sun bize, gönüllerden keder gitsin.

16- Biz âşık-1 azadeyiz amma esir-i badeyiz
Alüfteyiz dildadeyiz bizden diriğ etme kerem

16-Biz hür aşıklarız ama şarabın esiriyiz. Alışkınız, gönül vermişiz, bizden lütuf esirgeme.)

GİRİZGÂH

17- Bir cam sun Allah için bir kase de ol mah için
Ta meth-i Şahenşah için alam ele levh u kalem

17-Bir kadeh sun Allah için, bir kase de o ay için; ta ki padişahlar padişahını övmek üzere elime kalem kağıt alayım.

MEDHİYE

18- Ol afitab-1 saltanat ol şehsüvar-1 memleket
Cem-bezm ü Hatem-mekremet memduh-u esnaf-1 ümen

18-O saltanat güneşi, o büyük memleket süvarisi, Cemşid meclisli, Hatem gibi cömert, her sınıf insanların övdüğü

19- Eblaksüvar-1 ruzigâr aşub-u Rum ü Zengibar
Leşkerşikâr-1 kâmkâr Behram-1 Efridun-alem

19-Devrin rüzgâr gibi at binicisi, Rum ve Zengibar ülkelerinin afeti, ordular avlıyan sefa sürücü, Feridun sancaklı Behram.

20- Piraye-i mülk ü milel sermaye-i din ü düvel
K'olmuş nasibi ta ezel tac-1 Feridun taht-1 Cem

20-Memleketin ve milletin süsü, dinin ve devletlerin sermayesi, ki ta ezelde nasibi Feridun'un tacı ve Cemşid'in tahtı olmuş.

- 21- Hakan-ı Osmani-nesep kim münderiç zatında hep
İslâm-ı Faruk-u Arap ikbal-i Perviz-i Acem
- 21-Osmanlı soyunun hakanı ki kendisinde
hep Arabın Ömer'inin müslümanlığı,
acemin Perviz'inin devleti toplanmış.
- 22- Sultan Murad-ı kâmrân efserdih ü kişversitan
Hem padişah hem kahraman sahipkırân-ı Cem-haşem
- 22-Sefa süren Sultan Murad, ülkeler alan,
taçlar veren, hem padişah hem kahraman,
Cemşid haşmetli kutlu hükümdar.
- 23- Şahenşeh-i ferhundebaht ârayiş-i dihim ü taht
Bahtı kavi ikbali saht İskender-i Yusüf-şiyem
- 23-Bahtı uğurlu büyük padişah, tacın tahtın
süsü, talihi kuvvetli, devleti sağlam, Yusuf
tabiatlı İskender.
- 24- Şah-ı cihanâra mıdır mah-ı zemînpira mıdır
Behram-ı biperva mıdır ya afitab-ı pürkerem
- 24-Cihanı süsleyen hükümdar mıdır,
dünyayı bezeyen ay mıdır, pervasız Behram
mıdır, yoksa lütuf ve iyilik dolu güneş
midir ?
- 25- Şahanemeşrap Cem gibi sahipkırân Rüstem gibi
Hem İsi-i Meryem gibi ehl-i dil ü ferhundedem
- 25-Cemşid gibi şahane meşrepli, Rüstem
gibi kutlu kahraman, hem de Meryem oğlu
İsa gibi gönül adamı, mübarek nefesli.
- 26- Dünya vü mafihâ nedir cennet olursa ya nedir
Lûtfeylemek zira nedir yanında bir nakd ü selem
- 26-Dünya ve dünya malı nedir, hatta cennet
olsa nedir, zira lutfetmek de ne: O'nun için
altın bir şey mi !
- 27- Cümle hünerden banasip sırr-ı acep sun'-u garip
Mecliste şuh u dilferip cenk edicek şir-i ücem
- 27-Bütün hünerlerden nasipli; acâip sır,
garip sanat: Mecliste şuh ve gönül kapıcı,
cenk edince kükremiş aslan.
- 28- Gâhi ki ol şir-i yele hışm ile tiğ alır ele
Olur cihan pürzelzele bastıkça meydna kadem
- 28-O kağan aslan kızgınlıkla eline kılıcı bir
aldı mı, meydana ayak bastıkça, cihan
zelzele ile dolar.
- 29- Ol dem ki kasd-ı cenk eder sahraları gülrenk eder
Dünyayı hasma tenk eder olursa Sam ü Güstehem
- 29-Savaşa giriştiği zaman ovaları gül rengi
eder. Sam ve Güstehem bile olsa dünyayı
düşmana dar eder.
- 30- Sürdükçe hasma yektene bakmaz silah ü cevşene
Yer kalmaz asla düşmene illâ beyaban-ı adem
- 30-Tek başına düşmana at sürüp saldırdıkça
silaha zırha bakmaz. Düşmana asla yer
kalmaz; yokluk çölünden başka ...

FAHRİYE

31- Ey husrev-i âli-nijat vey daver-i pâkitikat
Ey şah-ı sahip-adl ü dat ey padişah-ı muhterem

BEYTÜ'L-KASİDE

32- Sen bir şeh-i zişansın şahenşeh-i devransın
Yani ki sen hakansın devrinde ben Hakani'yem

33- Ben gerçi bir bihasılım şakird-i ders-i müşkilim
Hemmekteb-i ehl-i dilim halkolmadan levh u kalem

34- Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pürtumturak-ı hoşeda ne Hafız'ım ne Muhteşem

35- Hakanıyım ben Muhteşem yanımda serheng-i haşem
Hafız olur lebbestedem hamem edince zir ü bem

TAÇ BEYİT

36- Nef'i yeter davayı ko dünya ile kavgayı ko
Eflâke istiğnayı ko hâke yüzün sür lâcerem

DUA

37- Kaldır elin eyle dua buldu kasiden intiha
Şimdi dua etmek sana hem musahiptir hem ehem

38- Nice kaside bir kitap mecmua-i pür intihap
Her nüktesi faslülhitap her beyti bir genc-i hikem

31-Ey yüksek yaratılışlı hakan, ey temiz inanlı hükümdar, ey adalet ve yardım sahibi şah, ey muhterem padişah !

32-Sen şanlı bir padişahsın, zamanın padişahlar padişahısın. Yani sen hakansın, bense devrinde hakana tabi olanım.

33-Ben gerçi malsız mülksüz bir adamım, fakat çetin bir dersin talebesiyim. Kader levhası ve kalemi yaratılmadan önce varolan gönül insanları ile aynı mekteptenim.

34-Şiir yazmada bana kimse eş olamaz, tumturak dolu, hoş edalıyım; ne Hafız'ım ne de Muhteşem.

35-Ben İran şairi Muhteşem'in hakanıyım ki yanımda saray çavuşudur. Kalemim şiir sazı üzerinde mızrap gibi harekete gelince Hafız'ın soluğu kesilir, dili tutulur.)

36-Nef'i, yeter, iddiayı bırak, dünya ile kavgadan vazgeç, göklere karşı zenginlik göstermeyi terket, ister istemez yüzünü yere sür.

37-Elini kaldır, dua et, kasiden sona erdi. Şimdi dua etmek senin için hem sevaplıdır hem de mühimdir.

38-Nice kaside bir kitaptır, secmelerle dolu bir mecmua; her nüktesi bir söz incisi, her beyti bir hikmet hazinesi.

KASİDENİN KONULARI (TÜRLERİ)

1- Tevhid

Allah'ın birliğini ve yüceliğini anlatan şiirlere denir.

2- Münacaat

Allah'a yapılan yalvarış ve yakarışları anlatan şiirlere denir.

3- Naat

Peygamberimizi ve din büyüklerini övmek için yazılan kasidelere denir.

4- Medhiyye

Devrin ileri gelen kişilerini övmek için yazılan kaside.

5- Mersiye

Bir ölünün ardından duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak, ölen kişiyi övmek amacıyla kaleme alınan şiirdir.

6- Hicviye

Bir kimseyi yermek amacıyla yazılan şiirlere denir. Acımasız ve abartılı bir dili vardır.

Bundan ayrı olarak kasideler çoğunlukla nesib bölümlerinde ele alınan konulara göre isim alır. Padişahın tahta çıkışı için yazılanlara **cülûsiyye**, düğün törenlerini anlatanlara **sûriyye**, Ramazan ayının gelişini kutlamak ve Ramazan'ın faziletlerinden bahsetmek için yazılanlara **Ramazaniyye**, bayramı konulu olanlara **bayramiyye** veya **iydiyye**, Muharrem ayını anlatanlara **Muharremiyye**, yeni yılı kutlayanlara **sâliyye**, bahar mevsimini tasvir edenlere **bahariyye** veya **rebûiyye**, kış mevsimi için yazılanlara **şitâiyye**, yaz eğlencelerini anlatanlara **sayfiyye** veya **temmuziyye**, yeni yapılan bir bina için yazılmış olanlara **dâriyye**, hamam tasviri için yazılanlara **hamamiyye**, nevruz dolayısıyla yazılanlara **nevruziyye**, bir ülkenin veya kalenin fethi dolayısıyla o yerin fatihine sunulanlara **fethiyye**, barış üzerine yazılanlara **sulhiyye**, gittiği yerden veya seferden dönen padişah veya kumandanlara takdim edilenlere **kudûmiyye** denir.

Bazı kasideler ise rediflerine göre gül, sümbül, lâle, menevşe, su, tığ, kalem kasidesi gibi adlar alır. **Su Kasidesi**, **Sühan Kasidesi**, **Gül Kasidesi** gibi isimler örnek verilir.

Nefî'nin Fahriyesi

Tûtî-i mu'cize-gûyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyînesi sâf değil
Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil
Yine endîşe bilir kadr-i dürr-i güftârım
Rûzigâr ise denî dehr ise sarrâf değil
Girdi miftâh-ı der-i günc-i ma'ânî elime
Âleme bezz-i gevher eylesem itlâf değil
Levh-i mahfûz-ı suhandir dil-i pâk-i Nefî
Tab'-ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değil

B. GAZEL

- *Gazel*, divan edebiyatının en yaygın kullanılan nazım biçimidir. Gazelin başlangıcı Arap şiiiridir. Önce İran edebiyatına oradan da Türk edebiyatına geçmiştir.
- *Gazel*, kelime olarak kadınlarla âşıkane sohbet etmek, konuşmak anlamına gelir.
- *Gazel*, bir *edebiyat terimi* olarak aşk, şarap, tabiat ve kadın konularını işleyen şiiirlere denir. Kendi başına bir nazım şekli olarak, İran ve Türk Edebiyatı'nda ortaya çıkan gazel, beyitler halinde yazılır ve beyit sayısı beş ile on beş arasında değişir.

GAZELİN ÖZELLİKLERİ

1. Beyit sayısı 5 ile 15 arasında değişir. Ama genelde bu sayı 5, 7, 9 beyittir.
2. İlk beyit kendi arasında kafiyelidir. Gazelin kafiye düzeni: **aa, ba, ca, da, ea, fa, ...**
3. Gazelin ilk beytine **matla (doğuş yeri)**, son beytine **makta (bitiş, kesiliş yeri)** denir.
4. Şairin mahlasının bulunduğu beyte **taç beyit** denir.
5. Gazelin en güzel beytine ise **beytü'l-gazel** veya **Şah beyit** denir.
6. Gazelde genelde anlam bütünlüğü aranmaz, anlam beyitte tamamlanır.
7. Bir gazelin bütününde aynı konu işleniyorsa, böyle gazellere **yek-ahenk** gazel denir.
8. Bütün bir şiiirin aynı söyleyiş güzelliğine sahip olduğu gazellere **yek-âvâz** gazel denir.
9. 15 beyitten uzun gazellere ise **gazel-i mutavvel** denir.
10. Divan edebiyatı şiiirleri bütün maharetlerini gazelde ortaya koyarlar. Büyük şiiir olmanın en büyük ölçütü gazellerdir.
11. Gazelde konu aşk, şarap, güzellik ve aşkın ıstırabıdır.

12. Bazı gazellerin matladan sonra gelen beyitlerinde mısralar ortalarında bölünebilir. Bu durumda gazele iç kafiye hakimdir. Böyle gazellere musamat gazel demir.

13. Aruz vezniyle yazılır.

14. Bir şairin gazeline aynı vezin ve kafiye bir başka gazel söylemeye tanzir etme veya cevap verme denir. Söylenilen bu gazele de nazire denilmiştir.

15. Gazelin en büyük isimleri: Fuzûlî, Bâkî, Nedim, Şeyh Galip, Taşlıcalı Yahya Bey vb.

GAZEL ÖRNEKLERİ

MUSAMMET GAZELİ

Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün

- 1- Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı
- 2- Kamu bîmârına cânân deva-yı derd eder ihsan
Niçün kılmaz bana derman beni bîmar sanmaz mı
- 3- Şeb-i hicran yanar cânım döker kan çeşm-i giryânım
Uyarır halkı efgânım kara bahtım uyanmaz mı
- 4- Gûl-i ruhsârına karşı gözümde kanlı akar su
Habîbim fasl-ı güldür bu akar sular bulanmaz mı
- 5- Gâmım pinhan tutardım ben dediler yâre kıl rûşen
Desem ol bî-vefâ bilmem inanır mı inanmaz mı
- 6- Değildim ben sana mâil sen ettin aklımı zâil
Beni tan eyleyen gafil seni görgeç utanmaz mı
- 7- Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

(Fuzûlî)

Günümüz Türkçesiyle:

- 1-Sevgili beni canımdan usandırdı, cefa yapmaktan usanmaz mı? Ahımdan felekler (gökler) yandı, dilek mumum yanmaz mı?
- 2-Sevgili, bütün hastaların derdi için ilaç veriyor ama bana ilaç vermiyor. Yoksa beni hasta sanmıyor mu?
- 3-Ayrılık gecesi canım yanar, gözlerim kanlı yaşlar döker. Feryadım halkı uyandırır, kara bahtım hala uyanmaz mı?
- 4-Gül yanağına karşı gözümde kanlı sular akar. Ey sevgilim, gül mevsiminde akanrsular bulanmaz mı?
- 5-Ben derdimi gizliyordum; "Derdini sevgiliye aç." dediler. Derdimi söylesem acaba o vefasız inanır mı inanmaz mı?
- 6-Ben sana meyilli değildim, aklımı yok eden sen oldun. Bu aşktan dolayı beni kınayan gafiller senin güzelliğini görünce utanmazlar mı?
- 7-Fuzuli Çılgın Bir Rinttir, daima Halkın Diline Düşmüştür; sorun Ki Bu Nasıl Sevdadır? Bu Sevdadan Usanmaz Mı?

YEK- ÂHENK GAZELİ

- 1- Ey fitnesi çok kavli yalan yandım elinden
Bir nâz ile bin gönlüm alan yandım elinden (Matla')
- 2- Sen sem' gibi gayr ile mecliste gülersin
Ben akıtırını yaş ile kan yandım elinden
- 3- Ney gibi delindi ciğerim aşkın elinden
Her dem ederim âh u figân yandım elinden
- 4- Yandı dü-cihân ateş-i âhımla vekîlin
Ben senin eyâ şâh -ı cihân yandım elinden (Beytü'l Gazel)
- 5- Şol sunduğun âteş midir ey sâkî bana kim
Kim aldın ele câm hemân yandım elinden
- 6- Her hâr ile sen sohbet edersin dün ü gün ben
Derdin ederim mûnis-i cân yandım elinden
- 7- Ahmet çeke çevrini göre lûtfunu ağyar
Ey şefkati az şûh-i cihân yandım elinden (Makta'/ Mahlas Beyti)

Ahmet Paşa

YEK- ÂVÂZ GAZELİ

- 1- Cihân-ârâ cihân içindedür arayı bilmezler
O mahiler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler
- 2- Harabat ehline dûzah azâbın anma ey zahid
Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdayı bilmezler
- 3- Şafak-gûn kan içinde dâgını seyr etse âşıklar
Güneşde zerre görmezler felekde ayı bilmezler
- 4- Hamîde kadlerine rişte-i eşki takub bunlar
Atarlar tir-i maksudu nedendür yayı bilmezler
- 5- Hayalî fakr şâlına çekenler cism-i uryânı
Anunla fahr ederler atlas ü dibayı bilmezler

Hayalî

GAZEL-İ MUTAVVEL (MUTAVVEL GAZELİ)

- 1- Çîn-i zülfün miske benzettim hatâsın bilmedim
Key perîşân söyledim bu yüz karasın bilmedim
- 2- Ben kara toprağ idim cân verdi bûyundan sabâ
Hey ne cân-perver kıyâmet dil-rübâsın bilmedim
- 3- Kad kıyâmet gamze âfet zülf fitne hat belâ
Âh kim ben hüsnünün bunca belâsın bilmedim
- 4- Dün tabîbe derd-i dilden bir devâ sordum dedi
Gam yemeden özge bu derdin devâsın bilmedim
- 5- Cânıma bir merhabâ sundu ezelde çeşm-i yâr
Şöyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim
- 6- Kadd-i dil-dârın hevâ-dârı değilse zülf-i yâr
Her kademde n'için öper hâk-i pâsın bilmedim
- 7- Kasdı hâk etmek değilse ömrünü âşıkların
Ayağa n'için salar zülf-i dü-tâsın bilmedim
- 8- Ben kemân-ı vaslını çekmek dilerdim dilberin
Heçr hükm-endâz imiş tîr-i kazâsın bilmedim
- 9- Sidreye benzettiğim ayb etme cânâ kaddini
K'anı benzetmekde bundan müntehâsın bilmedim
- 10- Çün cihândan yeğ bilir ma'şûk sırrın âşıkın
Pes neden dinler rakîbin iftirâsın bilmedim
- 11- Hâk-i pâyin açtı dil çeşmin ki gördüm hüsnünü
Nice cevherdendir anın tûtîyâsın bilmedim
- 12- Çün tabîb-i la'line anber satar hindû benin
Yâ neden bekler lebin dârü'ş-şifâsın bilmedim
- 13- İçi yandığından ağlar şem'-i meclis hâlîme
Yâr oda n'için yakar ben mübtelâsın bilmedim
- 14- Bana dilberden inâyet istemen ey dostlar
Sanmasın düşman beni kadr-i cefâsın bilmedim
- 15- Nâmeye nâmın yazarken gitti aklım âh kim
Nice yazdım ruk'a-i medh ü senâsın bilmedim
- 16- Kaçtı Ahmed hışm-ı çeşminden velî bir kimseye
Sây-e-i zülfünden özge ilticâsın bilmedim

Ahmed Paşa

TENZİR GAZELİ

- 1- Hayret ey büt sûretin gördükte lâl eyler beni
Sûret-i hâlim gören sûret hayâl eyler beni
- 2- Mihr salmazsın mana rahm eylemezsin munca kim
Sâye tek sevdâ-yı zülfün pâ-y-mâl eyler beni
- 3- Za'fî tâli mâni-i tevfiğ olur her nice kim
İltifâtın ârzû-mend-i visâl eyler beni
- 4- Men gedâ sen şahâ yâr olmak yok ammâ neyleyem
Ârzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni
- 5- Tir-i gamzen atma kim bağrım deler kanım döker
Akd-i zülfün açma kim âşüfte-hâl eyler beni
- 6- Dehr vakf etmiş meni nev-res civanlar aşkına
Her yeten meh-veş esîr-i hatt u hâl eyler beni
- 7- Ey Fuzûlî kılmazsam terk-i tarîk-i aşk kim
Bu fazilet dâhil-i ehl-i kemâl eyler beni

Nedim'in Fuzuli'nin bu gazeline yazdığı nazire:

- 1- Bûs-1 la'lin şöyle sîr-âb-1 zulâl eyler beni
Kim gören âb-1 hâyât içmiş hayâl eyler beni
- 2- Şâire söz bulmağa minnet yok amma neyleyim
Âh kim hâyret seni gördükçe lâl eyler beni
- 3- Sevdiğim câm-1 meye hâcet nedir la'l-i lebin
Bir şeker handeyle mest-i bî mecât eyler beni
- 4- Bağda zülf ü ruhun andıkça bu kimdür deyü
Sünbül ü gül birbirinden sûal eyler beni
- 5- Nûkhet-î zülfünle geldikçe nesîm-i nev-bâhar
Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-hâl eyler beni
- 6- Nâ-tüvânım şöyle çeşmin hasetinden kim gehî
Sâye-i müjgân-1 âhü pâ-y-mâl eyler beni
- 7- Gerdişin gördükçe sâkî-mülâyım meşrebin
Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni
- 8- Hasret-i çeşminle ben hâk-i siyâh olsam dahi
Baht âhir sürme-i çeşm-i gazâl eyler beni

- 9- Güldürür ya ağlatır ya lütf eder yâhud itâb
Hâsılı neylerse ol ruhsâr-ı âl eyler beni
- 10- Arz-ı hâlim çok efendim hak-i pâý devlete
Lütfun ammâ bî-niyâz-ı arz-ı hâl eyler beni
- 11- Ben kulun lâyıık değildir aslına ammâ yine
İltifâtın ârzü mend-i visâl eyler beni
- 12- Gûyyâ bilmez efendim bende-i dîrinesin
Kim Nedîmâ bu mudur deyü suâl eyler beni

C. MÜSTEZAT

Müstezat, Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş bir kelimedir. Arapça, ziyade sözcüğünden kaynaklanır.

- Kelime anlamı olarak çoğalmasi istenilen, artmış anlamına gelir. Günümüzde bu anlamıyla fazla kullanılmamaktadır.
- Bir edebiyat terimi olarak, her dizesine bir küçük dize eklenmiş divan edebiyatı nazım türünü ifade eder.

Bir gazelin her dizesine bir kısa dize ekleyerek oluşturulan şiir biçimidir. Çoğunlukla aruzun “mef’ûlü/ mefâ’îlü/ mefâ’îlü/ fe’ûlün” kalıbı kullanılarak yazılırlar. Her dizeden sonra bu kalıbın ilk ve son birimleri olan “mef’ûlü/ fe’ûlün” kalıbına uygun bir kısa dize söylenir. Eklenen bu kısa dizeye ziyade denir. Ziyadeler dizeden sayılmadığı için iki uzun iki kısa dizeden oluşan 4 dize bir beyit sayılır. Kısa dizeler okunsa da okunmasa da beytin anlamı bir bütün oluşturur. Ziyadesi bir satırdan fazla olan müstezatlarda da vardır. Tek ziyadeli müstezatlara “sade” çift ziyadeli olanlara ise “çift” adı verilir.

MÜSTEZATIN ÖZELLİKLERİ

1. Her beyitte uzun mısraların sonuna eklenen ve ziyâde mısra da denilen kısa mısralar yer alır.
2. Gazelden türemiştir.
3. Genellikle divanların kasidelerin ve gazellerin arasında yer alır.
4. Müstezatta gazelde olduğu gibi aşk, şarap, güzellik ve aşkın ıstırabı gibi konular işlenir.
5. Divan şiirinin sanathı ve artistik şekillerindedir. Kısa dizeler okunsa da okunmasa da beytin anlamı bir bütünlük oluşturur.

MÜSTEZATIN ÖRNEKLERİ

1-Bülbül yetişir bağrımı hun etti figânın

Zabt eyle dehânın

Hançer gibi deldi ciğerim tığ-ı zebânın

Te'sir-i lisânın

2- Ah etse nola bülbül-i dil meşhedim üzre

Ta mehşer olunca

Çok çekti gam-ı harını gül-zar-ı cihânın

Bu bağ-ı fenânın

İzzet Molla

1. Çeşmüm acı yaş ile ağularla kanupdur

Cism ise yanupdur

Ol çeşm-i siyeh neyleyem efsâne sanupdur

Gönlüm usanupdur

2. Nâz uyhusına kıldı yine gözleri mu'tâd

Çok eyledi bîdâd

Sabr eyle dilâ vakt ola lâbüd uyanupdur

Senden utanupdur

3. La'l-i lebün ey dilber-i kattâl-i pür-âşub

Ey fitneli mahbûb

Hüsn-i dil-i uşşâka ne cür'etle kanupdur

Kana boyanupdur

.....

7. Ol kâfir-i bed-kîş idicek zülfini tâlân

Galip kılup îmân

Güftar-ı perişanına hayfâ inanupdur

Dâme tolanupdur

Şeyh Gâlib

Günümüz Türkçesiyle:

1- Bülbül, bu kadar feryat yeter, bağrımı kanattın

Çeneni tut

Kılıç gibi keskin sözlerin hançer gibi ciğerimi deldi

Dilinin tesiri

2- Öldüğüm yerde gönül bülbülü âh etse

Mahşer olunca

Gülbahçesini andıran dünyanın dikenlerinden çok çekti

Bu geçici bahçenin

D. KİT'A

• Parça anlamına gelen kıt'a, nazım terimi olarak iki ya da daha çok, 9-10 beyte kadar olan, matla ve mahlas beyti bulunmayan ba,ca,da/ ab, ab gibi kafiyelenmiş olan nazım şeklinin adıdır.

KİT'ANIN ÖZELLİKLERİ

1. Kıt'ada beyit sayısı 2 beyitten başlayarak 9-10 hatta daha çok beyte kadar uzayabilir.
2. Beyit sayısı ikiden fazla olan kıt'alara kıt'a-i kebir (büyük kıt'a) denir.
3. Matla beyti olmayan bir nazım şeklidir.
4. Kafiye düzeni ba,ca,da/ ab, ab 'dır.
5. Mahlasız şiirlerdir. Kıt'alarda mahlas kullanılmaması genel bir kaide olmasına rağmen şairler özellikle kıt'a-i kebirlerde mahlas kullanmışlardır.
6. Mısralar arasında anlam bütünlüğü bulunur.
7. Kıt'anın konusu geniştir: Felsefî, tasavvufî bir düşünce, hikmet, aşk, sevgili, nükte, bir kişiyi övme ya da yerme, hayat görüşü gibi konular işler.
8. En çok kıt'a yazan şairler: Necati Bey, Fuzûlî, Nev'î, Bâkî, Nâbî ve Ruhi Bağdtalı'dır.

KİT'ANIN ÖRNEĞİ

Kalem olsun eli ol katib-i bed-tahririn
Ki fesağ-ı rakamı surunuzu şur eyler
Gah bir harf sukütiyle eder nadiri nar
Gah bir nokta kusuriyle gözü kör eyler

Fuzûlî

Günümüz Türkçesiyle

Kalem kötü bir yazıcının eline geçince
Çirkin yazısıyla "sûr"umuzu "şûr" eder
Yahut eksik yazarak "nadir"i "nâr" eder
Veya bir nokta yanlışıyla "göz"ü "kör"
eder

Veya

Günümüz Türkçesiyle

Çirkin yazı yazan katibin eli kalem gibi
kurusun
Ki yanlış yazması sur'umuzu (düğün),
şur (kavga) eder
Bazen bir harf eksiğiyle nadiri(az
bulunan güzelliği) nar(ateş) yapar
Bazen bir nokta kusuru ile gözü, gör
eyler!

KIT'A-İ KEBİRE'NİN ÖRNEĞİ

Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün / Fe'ilâtün /Fe'ilün

- 1- Her kimin var ise zatında şeraret küfrü
İstîlâhat-i ulûm ile müselman olmaz.
- 2- Ger kara taşı kızıl kan ile rengin etsen
Tâb'ına tağyir verip lâl-i Bedehşan olmaz.
- 3- Eylesen tuti'ye talim-i eda-yı kelimat
Nutku insan olur amma ki özü insan olmaz.
- 4- Her uzun boylu şecâ'at edebilmez da'vî
Her ağaç kim boy atar serv-i hırâmân olmaz

Fuzûlî

D. NAZM

- Nazm, sözlüklerde “dizmek, düzeltmek, ipliği inci dizmek” anlamlarındadır.
- Edebiyat terimi olarak vezinli, kafiyeli söylenen sözlere nazm (manzûm veya manzûme) denir.

NAZMIN ÖZELLİKLERİ

1. Nazmda beyit sayısı kıt'ada olduğu gibi 2 beyitten başlayarak 10-12 hatta daha çok beyte kadar uzayabilir.
2. Kafiyeye düzeni gazel tarzında yani: aa, ba, ca, da
3. Kıt'a gibi mahlasız şiirlerdir.
4. Beyit sayısı, mahlas beyti bulunmayışı ve konu çeşitliliği bakımından gazelden ayrılır.
5. Konusu kıt'anın aynısıdır.
6. Matla beyti bulunması dolayısıyla kıt'adan ayrılır.

NAZM ÖRNEKLERİ:

Ey dest-mâl göndereyim seni yâra çak
Kırpiklerümi eyleyeyin çevrene saçak
Gözüm karasını ezeyin nakış yazayın
Bu şîve ile ol sanemün var yüzine bak

Necâfî

Badenin te'sirini meclisde yâr olsun da gör
Gülistanın revnakın subh-ı bahâr olsun da gör
Bak ne çenberlerden eylemiş güzer cânâz-ı aşk
Halka halka bend-i zülfi târmâr olsun da gör

Şeyh Galib

2. AYRI KAFİYELİ OLAN

MESNEVİ

- Sözlük anlamıyla ikişer veya ikişerlik demektir.
- Edebiyat terimi olarak aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı kafiyeli olan nazım şekline verilen isimdir.
- Mesnevi türünün temeli Arap ve İran edebiyatlarına dayanır. Diğer pek çok edebi türde olduğu gibi mesnevide de Divan şairleri başlangıçta Arap ve İran edebiyatına ait belli başlı mesnevileri tercümeyle işe başlamışlar; ardından da müstakil ve orijinal mesneviler yazmışlardır. Özellikle 17. yüzyıldan sonra artık Türk şairleri, yapılarını milli kimliği oluşturduğu mesneviler yazmaya başlamışlardır.

MESNEVİNİN ÖZELLİKLERİ

1. Her beyti kendi arasında kafiyelidir. Yani aa, bb, cc, dd, ...
2. Bu şiirlerde konu ve beyit sayısı bakımından sınır olmadığı için Divan şairleri bu tür ile uzun şiirler yazmışlardır. Mesela, Mevlana'nın Mesnevi'si 25.700 beyitten oluşmuştur. Ünlü İran Şairi Firdevsî'nin Şeh-nâme'si de yaklaşık 60.000 beyittir.
3. Türk edebiyatına İran Edebiyatı'ndan geçmiştir.
4. Mesnevîde beyitler, kendi içinde anlam birliğine sahiptir, beyitler arasında konu birliği gözetilir.
5. Her beytin ayrı ayrı kafiyelenişi yazma kolaylığı sağlar.
6. Uzun mesnevîlerde monotonluğu(sıkıcılığı) ortadan kaldırmak için hikaye kahramanının ağzından söylenen gazellere de yer verilmiştir.
7. Bazı şairler beş veya beşten fazla mesnevî yazmışlardır. Bunlar da ayrı isimlerle anılır. Beş mesnevînin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş esere hamse denir. Ali Şir Nevâî, Taşlıcalı Yahya, Hamdullah Hamdi, Nergisî hamse şairlerinden bazılarıdır.
8. Aruzun kısa kalıpları ile yazılır. Bunlardan: Fâ'ilâtünFâ'ilâtün/Fâ'ilün, Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün, Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ fa'ülün
9. Türk edebiyatında mesnevî türünün ünlü isimleri şunlardır: Fuzûlî, Şeyhi, Nâbî, Şeyh Galip.
10. Mesnevîlerde çeşitli konular işlenir. Bunlardan: Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, öğretici dini ve ahlaki konular.

TÜRK EDEBİYATINDA TANINMIŞ MESNEVİLER ŞUNLARDIR:

1. Kutadgu Bilig / Yusuf Has Hacip (6645 beyit)
2. Garibname / Âşık Paşa (12.000 beyit)
3. Mesnevî / Mevlâna Celâleddin-i Rumî (25.700 beyit)
4. Risaletü'n Nushiyye/ Yunus Emre (573 beyit)
5. Harnâme / Şeyhî (126 beyit)
6. Mevlid / Süleyman Çelebi (770 beyit)
7. Leylâ ve Mecnûn / Fuzûlî (3036 beyit)
8. Edirne Şehrengizi / Keçecizâde İzzet Molla (51 beyit)
9. Hayriyye, Hayrabat / Nâbî (2003 beyit)
10. Hüsn ü Aşk / Şeyh Galip (2041 beyit)

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVİSİ

1. Gördi ki bir avcı dâm kurmuş
Dâmına gazâller yüz urmuş
2. Bir âhu esir-i dâmı olmuş
Kan yaşı kara gözine dolmuş
3. Boynı burulu ayağı bağlı
Şahlâ gözi nemlü cânı dağlu
4. Ahvâline rahm kıldı Mecnûn
Bakdı ana tökdi eşk-i gülgûn
5. Gönlime katı gelüb bu bidâd
Yumuşak yumşak dedi ki Sayyâd
6. Rahım eyle bu müşg-bû gazâle
Rahm etmez mi kişi bu hâle
7. Sayyâd bu nâ-tüvâne kıyma
Kıl cânına rahm cânê kıyma

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

1. Tuzak kurmuş bir avcı gördü
Tuzağına ceylanlar uğramıştı.
2. Bir ceylan tuzağa tutulmuştu
Kara gözlerine kanlı yaşlar dolmuştu.
3. Ayakları bağlıydı. Boynu burulu
Şehlalaşan gözleri nemli, canı yaralıydı.
4. Mecnûn, ceylanın bu hâllerine acıdı
Ona bakarak gül rengi yaşlar döktü.
5. Bu zulüm, gönlüne katı geldiği için
Yumuşak yumşak dedi ki: Avcı!
6. Bu mis kokulu ceylana acı
İnsan bu hâle acımaz mı?"
7. Avcı, bu zayıf (bu zavallı)nın canına kıyma
(Kendi) canına acı ve cana kıyma!

B. BENDLERDEN OLUŞAN NAZIM ŞEKİLLERİ

1. TEK BENDLİ NAZIM ŞEKİLLERİ

A. RUBA'İ

- Rubai kelime olarak dördlü, dördlük demektir.
- Edebiyat terimi olarak kendine özgü bir ölçüsü olan, 4 dizelik (mısralık) bir divan edebiyatı nazım biçimidir.

RUBA'İNİN ÖZELLİKLERİ

1. Edebiyatta, dört mısralık bir nazım şeklinin adıdır.
2. Daha çok (aaxa) ve (xaxa) kafiye düzeniyle yazılmaktadır. Ayrıca (aaaa) şeklinde bütün mısraları kafiyeli olan rubailer de vardır. Bunlara rubai-i musarra veya terane denir.
3. Rubaide kullanılan 24 kalıp vardır.
4. Bütün nazım şekillerinde başta ve sonra aynı veznin kullanılması zorunlu olduğu halde; rubaide her mısra ayrı bir vezinle yazılabilir.
5. Rubaide ilk iki dize fikrin hazırlayıcısıdır. Asıl söylenmek istenen düşünce 3. veya 4. dizede ortaya çıkar.
6. Rubailerde genel olarak mahlas söylenmez.
7. Rubailerde daha çok aşk, şarap, felsefî ve tasavvufî fikirler, bir dünya görüşü, bir hiciv, bir nükte ve ölüm gibi konular işlenir.
8. Tek dördlükten oluşur.
9. Rubai Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiştir.
10. Rubai'nin en büyük şairi İranlı Ömer Hayyâm (XII. yy)'dır. Türk edebiyatının en usta şairleri Kara Fazlî, Halefî, Nâbî ve son dönemde de Yahya Kemâl'dir.

RUBA'İNİN ÖRNEKLERİ

Esrârını dil zaman zaman söyler imiş
Hengâme-i gamda dâstan söyler imiş
Aşk ehli olup da, mihnet-i hicrâna
Ben sabr ederim diyen yalan söyler imiş

Halefî

Günümüz Türkçesiyle

Gönül (senin) sırlarını zaman zaman söylermiş.
Gam, dert, tasa vaktinde destan söylermiş.
Âşık olup da ayrılık derdine, kederine, belasına
"Ben sabr ederim." diyen yalan söylermiş.

Ya Rab dilimi sehv ü hatâdan sakla
Endişemi tezvîr ü riyâdan sakla
Basdım reh-i vâdî-i rubâîye kadem
Ta'n-ı har-ı nâdân-ı dü-pâdan sakla

Nef'i

Günümüz Türkçesiyle

Ya Rab! Dilimi kusur ve hatadan korusun.
Düşüncemi yalan ve ikiyüzlülüğten korusun.
Rubai vadisinin yoluna ayakbastım.
İki ayaklı anlayışsız eşeklerin ayıplamasından korusun.

Rahmetin var, günah işlemekten korkmam;
Azığım senden, yolda çaresiz kalmam;
Mahşerde lütfünle ak pak olursa yüzüm
Defterim kara yazılmış olsun, aldırmam.

Ömer Hayyam

RUBAİNİN KALIPLARI

“Mef'ûlü” ile başlayan on iki kalıba “**ahreb**”, “mef'ûlün” ile başlayan on iki kalıba da “**ahrem**” denir. Türk şairleri daha çok ahreb kalıplarını tercih etmiş, ahrem'in yalnız ilk iki kalıbıyla rubâî yazmıştır.

Türkçe rubâîlerde kullanılan sekiz kalıp şunlardır:

Ahreb:

1. Mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlün / fâ'
2. Mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûl
3. Mef'ûlü / mefâîlün / mefâîlün / fâ'
4. Mef'ûlü / mefâîlün / mefâîlün / feûl
5. Mef'ûlü / mefâîlün / mef'ûlün / fâ'
6. Mef'ûlü / mefâîlün / mef'ûlü / feûl

Ahrem:

1. Mef'ûlün / fâîlün / mefâîlün / fâ'
2. Mef'ûlün / fâîlün / mefâîlü / feûl

B. TUYUG

• Kelime olarak şarkı söyleme, övme, gizli ve cinaslı, imalı söz manalarına gelen Türkçe bir kelimedir.

• Edebiyat terimi olarak aruzun (fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün) kalıbıyla yazılan dört mısralık milli nazım şeklinin adıdır.

TUYUGUN ÖZELLİKLERİ

1. Kafiye düzeni (aaxa) ya da (xaxa) şeklindedir. (aynı rubai gibi).
2. En büyük özelliği mısra sonlarındaki kafiyelerin cinaslı kelimelerden seçilmiş olmasıdır.
3. Tek dörtlükten oluşur.
4. Rubailerde işlenen konular tuyuğda da işlenir. konular aşk, şarap, felsefi ve tasavvufi fikirler, bir dünya görüşü, bir hiciv, bir nükte ve ölüm.
5. Mahlas kullanılmaz.
6. Türk Halk edebiyatındaki maninin divan edebiyatındaki karşılığı olarak görülmüştür.
7. Az sözle çok şey anlatılmaya çalışılır.
8. Genellikle lirik tarzda olan ve (aaaa) şeklinde kafiyelenen tuyuğlara "Musarra Tuyuğ" denir.
9. Kadı Burhanettin ve Nesimi tuyuğları ile meşhur olmuşlardır.

TUYUGUN ÖRNEKLERİ

Alemi yüzün gülistan eylemiş
Bülbülü sermest ü hayran eylemiş
Amberin zülfün perişan eylemiş
Mahını ebrinde pinhan eylemiş

Nesimi

Bîvefâ dünyâdan usandı gönül
Yoh dedi dünyayı yoh sandı gönül
Düştü aşkın oduna yandı gönül
Vahdetin kand âbına bandı gönül

Nesimi

Özünü eşşeyh gören serdar olur,
Enelhak dava kılan berdar olur,
Er oldur, Hak yoluna baş oynaya,
Döşekte ölen yiğit murdar olur.

Kadı Burhaneddin

Dîlberin işi itâb u nâz olur
Çeşmi cadû, gamzesi gammâz olur
Ey gönül sabret, tahammül kıl ana
Yâre erişmek işi az az olur

Kadı Burhaneddin

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE:

Güzelin işi (âşıkların) paylamak ve onlara naz etmek olur. Gözleri bir büyücü cadı, gamzesi de (aşığın yan bakışı) ortalığı karıştırıcı olur. Ey gönül! Sen ona (bütün bunlara) tahammül et, sabret; Çünkü, sevgiliye kavuşmak zamanla, yavaş yavaş olur...

C. ŞARKI

Divan şiirine Türkler tarafından katılmış bir nazım şeklidir. Besteyle okunmak için yazılan dörder dizelik bentlerden meydana gelen nazım biçimidir.

ŞARKININ ÖZELLİKLERİ

1. Şarkının uyak düzeni şöyledir: aaaa-bbba-ccca-ddda-eeee veya baba-ccca-ddda-eeee-ffffa
2. Dört dizelik bentlerden oluşur. Ayrıca Bent sayısı 2-5 arasında değişir.
3. Şarkı, Divan edebiyatına Türklerin kazandırdığı bir nazım şeklidir.
4. Şarkılarda aşk, sevgili, ayrılık, eğlence, içki ve felsefe gibi konular işlenir.
5. Şair son dizede mahlasını kullanır.
6. Birinci dörtlükte 2. ve 4. dizeler diğer dörtlüklerde 4. dizeler aynen tekrarlanır. Buna nakarat denir.
7. Üçüncü dizeye **meyan** adı verilir. Ve bu dizenin anlam bakımından daha özlü olmasına dikkat edilir.
8. Türk Halk edebiyatındaki türkü divan edebiyatındaki karşılığı olarak görülmüştür.
9. Şarkının en önemli isimleri Nedim ve Enderunlu Vasıf'tır. Yakın dönem şairlerinden olan Yahya Kemâl'in de pek çok şarkısı vardır.

ŞARKI ÖRNEĞİ

Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün

- 1- Yine oldum esîri âh bir şûh-ı sitemkârın
Ki dilber sevmemiş, bilmez belâsın âşık-ı zârın
Ne kâfirliklerin gördüm ben ol zülf-i siyekhârın,
O ebrûnun, o zâlim gamzenin, ol çeşm-i mekkârın
- 2- O tıfl-ı nâzı gördüm rûyine hurşîd eser etmiş
Haberdâr olmamıştım, sonra bildim neylemiş n'etr
Meğer, zâlim kaçıp tenhâca sa'dâbâd'a dek gitmiş
Temâşâ eylemiş âlâyını şevketlü hünkârın
- 3- Gezermiş kasrın etrâfında yer yer tâze meh-rûlar
Mükehhal gözlü, şîrîn sözlü, leylî yüzlü âhûlar
Hemân alkış sadâsın andırırımı çağlayan sular,
Ederlermiş duâsın pâdişâh-ı ma'delet-kârın
- 4- Güzelsin, bî-bedelsin, şûhsun, âlüftesin cânâ!
Söz olmaz hüsnüne, gelmez nazîrin âleme hakkâ!
Senin her cevrine bin cân ile sabreylerim ammâ,
Beni pek öldürür ey bî-vefâ ellerle bâzârın
- 5- Bugün, bir mahrem-i esrâr, yâr-i nükte-pîrâdan
İşittim kim, sayıp uşşâkını ey şûh-ı sîmîn-ten
Nedîm-i zâra benzer âşıkım yoktur demişsin sen
Efendim, işte vardır: ben esirin, ben giriftârın

Nedim

Günümüz Türkçesiyle

- 1- Ah yine tutsağı oldum zulmeden bir şuhun,
Ki dilber sevmeyen bilmez acısını inleyen âşıkım,
Ne kâfirliklerini gördüm ben o günah işleyen
siyah saçın,
O kaşın, o zâlim gamzenin, o hileci gözün.
- 2- O nazlı yavruyu gördüm; yüzünü güneş
yakmış
Daha önce duymamıştım, ne yapıp ne etmiş.
Meğer zalim, kaçıp tek başına Sâ'dabâd'a kadar
gitmiş.
Şanlı sultanın alayını seyretmiş.
- 3- Gezermiş köşkün çevresinde yer yer, taze ay
yüzlüler,
Sürmeli gözlü, Şirin sözlü, Leyâ yüzlü meraller...
Hemen alkış sesini andırırımı çağlayan seller,
Ederlermiş duasını adaletsever padişahın.
- 4- Güzelsin, benzerin yok, nazlısın, aşk çılgınısın
sevgili!
Söz olmaz güzelliğine, benzerin gelmez dünyaya
belli.
Senin her sıkıntına bir can ile sabrederim amma,
Ey vefasız! Beni pek öldürür, ellerle sohbetin.
- 5- Bugün nükteler söyleyen sevgilinin bir
sıradaşından
İşittim ki sayıp âşıklarını ey gümüş tenli güzel.
İnleyen Nedim'e benzer âşıkım yoktur, demişsin
sen
Efendim işte vardır, ben esirin, ben tutkunun

NAKARATLI ŞARKI ÖRNEĞİ

1- Kalbim yine üzgün seni andım da derinden
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden
Üzgün ve kırılmış gibi en ince yerinden
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden

2- Senden boşalan bağrıma göz yaşları dolmuş
Gördüm ki yazın bastığımız otları solmuş
Son demde bu mevsim gibi benzim de kül olmuş
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden (Nakarat)

Yahya Kemâl

2. ÇOK BENDLİ NAZIM ŞEKİLLERİ/ MUSAMMATLAR

A- ÜÇ MISRALIK BENDLİ

MÜSELLES

Asıl anlamı "üçleme" olan müselles, her bendi üç mısradan oluşan nazım şeklinin adıdır. Bendlerin kafiye dizilişi a a a b b a c c a şeklindedir. Türk edebiyatında örneği yok denecek kadar azdır.

Ey fâtiḥ-i Hayber Ali ve'y melce-i ahkar Ali
Kerrâr hem Hayder Ali Mevlâ-yı her Kanber Ali
Ey sâkî-i Kevser Ali dâmâd-ı Peygamber Ali
.....
Oldum yine nefse esîr ahvalime sensin habîr
Âsilere lütfun kesir Leyla'ya sen ol dest-gîr
Ey sâkî-i Kevser Ali dâmâd-ı Peygamber Ali

Açıklaması:

Ey Hayber Kalesi'nin fatihi ve ey zavallıların sığınağı Ali, hem Kerrâr hem de Haydar Ali, her Kanber'in efendisi Ali, ey Kevser sakisi ve ey Peygamber damadı Ali!

.....

Ey Kevser sakisi ve ey Peygamber damadı Ali, ben yine nefsimde tutsak oldum, her halimi sen biliyorsun, günahkârlara lütfun çok, Leyla'nın da elinden tut.

B- DÖRT MISRALIK BENDLİLER

1. MURABBA

- Kelime olarak Arapçada dörtte bir, çeyrek anlamındaki rubâ' kökünden türemiş bir kelimedir.
- Bir edebiyat terimi olarak, dört mısralık bentlerden oluşan nazım şekillerine verilen addır.

MURABBANIN ÖZELLİKLERİ

1. Nazım birimi dörtlüktür ve genellikle 4 ile 8 dörtlükten oluşur.
2. Kafiye düzeni (aaaa, bbba, ccca, ddda,..)
3. Her konuda murabba yazılabilir. Ancak dini ve didaktik konular ile övgü, yergi, mersiye vs. türlerde murabba nazım şekli daha çok kullanılmıştır.
4. Önemli murabba şairleri Aşki, Hayreti, Taşlıcalı Yahya Bey ve Fuzûlî'dir.
5. Kafiye örgülerine göre mütekerrir ve müzdevic olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

• **Müzdevic murabbalarda (Murabba-ı Müzdevic)** : Kafiye düzeni aaaa bbba ccca ddda şeklindedir.

• **Mütekerrir murabbalarda (Muabba-ı Mütekerrir)** : Kafiye örgüsü aaaA bbbA cccA dddA'dır.

MURABBA'-I MÜTEKERRİR

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

Perişan-halin oldum sormadın hal-i perişanım
Gamından derde düştüm kılmadın tedbir-i dermanım
Ne dersin rüzgarım böyle mi geçsin güzel hanım
Gözüm canım efendim sevdiğim devletlü sultanım

Günümüz Türkçesiyle

Senin yüzünden perişan bir duruma düştüm,
ama sen bu zavallı halimle ilgilenmedin
(bana acımadın). Senin aşkın sebebiyle
derde düştüm, ama sen derdime çare
bulmadın. Gözüm, cânım efendim,
sevdiğim, devletli sultanım. Benim hayatım,
vakitlerim hep böyle mi geçsin, ne dersin
güzel sultanım?

Esir-i dam-ı aşkın olalı senden vefa görmen
Seni her kanda görsem ehl-i derde aşına görmen
Vefa vü aşinalık resmini senden reva görmen
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım

Değer her dem vefasız çerh yayından bana bin ok
Kime şerh eyleyem kim mihnet ü enduh u derdim çok
Sana kaldı mürüvvet senden özge hiç kimsem yok
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım

Gözümden dembedem bağrım ezip yaşım gibi gitme
Seni terk eylemezem çün ben beni sen dahi terk eyleme
İgen hem zalim olma ben gibi mazlumu incitme
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım

Fuzuli şive-i ihsanın ister bir gedayındır
Dirildikçe seg-i kuyun ölede hak-i payındır
Gerek öldür gerek ko hüküm hükümün ray rayındır
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım
Fuzûlî

Aşkının tuzağının esiri olduğumdan beri
senden vefa görmedim. Zaten seni her
nerede görsem dertlilere yakın olduğunu,
onlarla ilgilendiğini görmüyorum. Vefa
ve aşinalık konusundaki bu âdetini sana
yaraşır görmüyorum. Gözüm, camm
efendim, sevdiğim, devletli sultanım.

Her an vefasız feleğin yayından bana bin
ok değer. Kime anlatayım, benim
mihnetim, tasam, derdim öyle çok ki!
Elimden tutmak, iyilik etmek sana kaldı,
senden başka hiç kimsem yok! Gözüm,
cânım efendim sevdiğim devletli
sultanım.

Bağrımı ezip gözümde akan (kanlı)
gözyaşı gibi sen de gitme! Ben seni
madem terk etmiyorum, sen de beni terk
etme. Hem bu kadar zalim de olma,
benim gibi bir mazlumu incitme. Gözüm,
canım efendim, sevdiğim, devletli
sultanım.

Fuzûlî senden iyilik dileyen bir
dilencidir. Hayatta oldukça kulun
köpeğin, öldüğünde de ayağının top-
rağıdır. İster öldür, ister bırak, dilediğini
yap ona. (Bu konuda) hüküm senin,
görüş şenindir. Gözüm canım efendim,
sevdiğim, devletli sultanım

2. TERBİ

- Kelime olarak dörtleme, dörtlü demektir.
- Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiyede ikişer beyit eklenmesiyle oluşan nazım şeklinin adıdır.

TERBİNİN ÖZELLİKLERİ

1. Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiyede ikişer beyit eklenmesiyle oluşan nazım şeklinin adıdır. Eklenen bu mısralara zamime adı verilir.
2. Kafiye şeması murabba ile aynı olup aaaa bbba ccca şeklindedir.

YAHYA KEMAL'İN GAZELİNİ TERBÎ'

- 1- Gülsitân-ı aşk nesîmi bûy-i cânandan geçer,
Mâh-ı gurbet pâ-be-pâ meh-rûy-i cânandan geçer,
Bir hıyâbandır ki hasret kûy-i cânandan geçer,
Her geçen cânâna peyvest olmadan candan geçer.
- 2- Tâ elestten yağdırır bârân-ı mestî ebr-i aşk,
Bitmeyen hengâmesin, tâ haşre dek ey devr-i aşk,
Cümle lezzetten lezîz iksîrsin ey zehr-i aşk,
Zevki derdinden alan her rûh dermandan geçer
- 3- Aşk, râhın nâr imiş hiç sâlikin dönmez geri,
Câm-ı Cem'çün verdiler hep tövbesiz cân u seri,
Meyve-i memnû'dan tadmak günâhından beri,
Kârbân-ı aşk bitmez bir beyâbandan geçer.
- 4- Zehr olur hecrinde her bir cür'a kim nûş eylese,
Hem-nişîn eyler, kamîsin tutsa ber-dûş eylese,
Pîr olur Ya'kûb bir savt-ı ceres gûş eylese,
Mahfe-i Yûsuf sanır vâdî-i Ken'an'dan geçer.
- 5- Hem giriftâr-ı garâmız hem şikâr-ı gül-cemâl,
Söylemek olmaz Mürîd, efsûn imiş zevk-ı visâl,
Dinlemekçün mâcerâ-yı hecri nâyından Kemâl,
Mevkib-i yâran civâr-ı beytü'l-ahzandan geçer.

C- BEŞ MISRALIK BENDLİLER

1. MUHAMMES

- Kelime manası beşli, beş katlı, beşgen demektir.
- Edebiyat terimi olarak aynı vezinde beşer mısradan oluşan bentlerle yazılan şiirlere denir.

MUHAMMESİN ÖZELLİKLERİ

1. Aynı vezinde beşer mısradan oluşan bentlerle yazılan şiirlere denir.
2. Muhteva yönünden tahmis ve taştirden hiçbir farkı yoktur.
3. Muhammeslerde 20 farklı kafiye kullanılmasına rağmen bunların büyük bir bölümü üç ana kafiye örgüsünde yazılmıştır. Bunlar;
aaaaa/bbbba/cccca = Muhammes-i müzdevic,
aaaaA/bbbbA/ccccA = Muhammes-i mütekerrir,
aaaAA/bbbAA/ccAA = Muhammesi-i mütekerrir
4. 2 ile 11 bend arasında yazılmakla beraber en çok 4, 5 ve 7 bendlik muhammesler mevcuttur.
5. Muhammeslerde farklı konular işlenmekle beraber en fazla aşk ve sevgili konular işlenmiş.

Diyarbakırlı Sa'îd Paşa'nın Muhammesi

MUHAMMES-İ MÜTEKERRİR

1

Sen usandırma eli el de usandırmaz seni
Hîlekârlık eyleme kimse dolandırmaz seni
Dest-i a'dâdan soğuk su içme kandırmaz seni
Korkma düşmandan ki âteş olsa yandırmaz seni
Müstakîm ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni
.....

9

Zâmin ü kâfil olan erzâka Hâlık'dır sana
Mâsivâyâ ser-fürû itmek ne lâyıkdır sana
İztırâbı celb iden meyl-i alâyıkdır sana
Gayr için düşme lisân-ı nâsa yazıkdır sana
Müstakîm ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni

Günümüz Türkçesiyle

1

Sen başkalarını usandırma, onlar da seni usandırmaz; sen hile yapma, kimse seni dolandırmaz; düşman elinden soğuk su içme, bu senin susuzluğunu gidermez; düşmandan korkma, ateş olsa seni yakamaz; sen dosdoğru olursan, Hazret-i Allah seni utandırmaz.

9

Rızıkına kefil olan yaratıcıdır; mâsivâyâ baş eğmek sana yakışmaz; seni ıstırap içinde bırakan, dünya işlerine olan ilgindir; O'ndan başkası için insanların diline düşme sana yazıktır; sen dosdoğru olursan, Hazret-i Allah seni utandırmaz. Açıklama: Mâsivâ, burada "Tanrı dışındaki varlıklar" anlamında kullanılmıştır.

2. TARDİYE

- Tardiye, muhammesin özel bir biçimidir.
- Muhammes aruzun her kalıbıyla yazıldığı halde, tardiye yalnız **mefûlü/mefâilün/faûlün** kalıbıyla yazılır.
- Kafiye düzeni: bbbba-cccca-dddda-eeeea..
- Tardiyenin en büyük şairi Şeyh Galip'tir.

1- Hoş geldin eyâ berîd-i cânân
Bahşet bana bir nüvîd-i cânân
Cân ola fedâ-yı iyd-i cânân
Bî-sûd ola mı ümîd-i cânân
Yârin bize bir selâmı yok mu

2- Ey Hızır-ı fütâdegân söyle
Bu sırrı idüp iyân söyle
Ol sen bana tercemân söyle
Ketm etme yegân yegân söyle
Gâm defterinin tamâmı yok mu

3- Yâ Rabb ne intizârdır bu
Geçmez nice rûzgârdır bu
Hep gussa vü hârhârdır bu
Duysam ki ne şîve-kârdır bu
Vuslat gibi bir merâmı yok mu

4- Çıkdım ser-i dâra hemçü Mansûr
Âvâzım ezân-ı nefha-i sûr
Gal kıldı gülûmu şâh-ı mansûr
Oldum sipeh-i belâya mahsûr
Ol pâdişehin peyâmı yok mu

5- Kâm aldı bu çerhden gedâlar
Ferdâlara kaldı âşınalar
Durmaz mı o ahdler vefâlar
Geçmez mi bu etdiğim duâlar
Hâl-i dilin intizâmı yok mu

6- Dil hayret-i gâmla lâl kaldı
Galib gibi bî-mecâl kaldı
Gönderdiğim arz-ı hâl kaldı
El'ân bir ihtimâl kaldı
İnsâfin o yerde nâmı yok mu

Şeyh Galip

3. TAHMİS

- Arapça beş anlamına gelen hams kökünden türemiştir. Beşleme manasına da gelir.
- Edebiyat terimi olarak, bir gazelin ya da kasidenin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiyede üç mısra eklenmesi suretiyle oluşan bendlerden oluşmuş nazım şeklinin adıdır.
- Kafiyelenişi **aaaaa bbbba cccca** şeklindedir.
- Eklenen mısraların tahmis edilen beyitlerle anlamca uyuşması gerekir.

Aşağıdaki tahmiste koyu yazılı yerler Nailî'nin Bahayî'nin gazeline yaptığı eklemelerdir.

(Tahmîs-i Nâilî Çelebi Gazel-i Bahâyî)

1- Hirâs-ı fitne saldun dehre ey bî-dâd n'eylersün
Kopardun yer yer âşûb-ı kıyâmet-zâd n'eylersün
Perîşânlıklar etdün nev-be-nev icâd n'eylersün
Dağıtdun hâb-ı nâz-ı yârı ey feryâd n'eylersün
Edüb fitneyle dünyâyı harâb-âbâd n'eylersün

- 2- **Vücûdun eylemiş hikmet-şinâs-ı âlem-i bâlâ**
Aristâlis-i asr u nakd-ı vakt-ı bû alî sînâ
Benânun hall-i râz-ı müşkilât-ı nabz edüb hakka
Edersün gerçi her derde tabîbim bir devâ ammâ
Cünûn-ı ehl-i ışk olunca mâder-zâd n'eylersün
- 3- **Nihândır bû-yı fitne târ-ı anber-fâm-ı zülfünde**
Nice subh-ı kıyâmet muhtfîdir şâm-ı zülfünde
Dimağ-âşüftedir cân ârzû-yı kâm-ı zülfünde
Dil-i mecrûhuma rahm eyle kalsun dâm-ı zülfünde
Şikeste-bâl olan murgı edüp âzâd n'eylersün
- 4- **Zemîn nat-ı siyâset-gâh-ı dil seyf-i kazâ mübrem**
Zebân hâmûş-ı hayret sîne sûzân dîdeler pür-nem
Hevâ-yı ışk şûr-efgen mahabbet gaalib ü muhkem
Şehîd-i tîg-ı ışk-ı yârdır ser-cümle-i âlem
Urub şemşîre dest ey gamze-i cellâd n'eylersün
- 5- **Bulub pervâza ruhsat rûzgâra işveler satdun**
Perîşân etmeğe cem'iyet-i uşşâkı can atdun
Ne âl etdünse etdün murg-ı cânı dâma uğratdun
Varub gîsû-yı zülf-i yârı biri birine katdun
Yine bir fitne tahrîk eyledün ey bâd n'eylersün
- 6- **Ne sûret kim çekersün can bağıslarsun mesîh-âsâ**
Olur hayrân-ı kârun mû-şikâfân-ı yed-i beyzâ
Bu san'atde ne erjeng ü ne mânîdür sana hemtâ
Güzel tasvîr edersün hatt u hâl-i dil-beri ammâ
Füsûn u fitneye geldükçe ey bihzâd n'eylersün
- 7- **Olursun nâilî-veş gördüğün mahbûba efgende**
Meta'-ı sabrunı tâlân eder her tıfl-ı nâz-ende
Mahabbet gam-fezâ esbâb-ı cem'iyet perâkende
Bahâyî-veş değülsün kaabil-i feyz-i safâ sen de
Tekellûf ber-taraf ey hâtır-ı nâ-şâd n'eylersün

Naili

4. TAŞTİR

- İkiye ayırmak anlamına gelir.
- Beş mısralık bendlerden oluşan nazım şeklinin adıdır.
- Bir gazeldeki beyitlerin mısraları arasına başka bir şair tarafından üç dize yazılmasıyla oluşan nazım biçimidir. Eklemeler, asıl gazelin ölçü ve uyağıyla uyuşmalıdır. Ayrıca konu bakımından da asıl gazele uymalıdır. Uyak düzeni şöyledir.

- Kafiye düzeni : aaaaa-bbbba-cccca-dddda-eeeea

Aşağıda Yahya Kemal Beyatlı Baki'nin gazeline taştir yapmıştır. Koyu yazılı yerler Yahya Kemal'e aittir.

BAKÎ'NİN GAZELİNE TAŞTİR

Ferman-ı aşk can iledir inkıyadımız

Pürdür hayâl-i yar ile her lahza yadımız.

Mevkûfdur o mâha samîm-i fuâdımız

Âhir varınca haddine hestî-i şâdımız

Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız

Baş eğmeziz adâniye dünyâ-yı dûn için

Ettik fedâ zevâhiri şevk-ı derûn için

Sattık metâ-ı ömörü mey-i la'l-gûn için

Nevbet çalınca rihlet-i milk-i sükûn için

Allah'adır tevekkülümüz i'timâdımız

.....

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur

El-hak gazelde neşve-i Bakî bekâ bulur

Ahlaf o nazma gûş tutarken safâ bulur

Taştırımız bu sayede az çok bahâ bulur

Bâki kalır sahîfe-i âlemde adımız

D- ALTI MISRALIK BENDLİLER

1- MÜSEDDDES

- Her bendi altı mısradan oluşan musammatlara verilen addır.
- Bend sayısında kesin bir sınır olmamakla beraber en çok 5-7 bend arasında yazılmıştır.
- Ender olarak 12 bende kadar yazılanları da vardır.
- Kafiye şemaları aaaaaa bbbba cccca gibidir.

1- Firaşım seng-i hara puşışım şevk-ı kıtağ olsun
Yerim beytü'l-hazen karım figan-ı girye-zad olsun
Ten-i mecruhuma ta'n-ı adu zahm-ı ziyad olsun
Edenler gönlümü azürde mesrunü'l-fuad olsun
Yıkanlar hatır-ı na-şadımı ya Rabbi şad olsun
Benimçün na-murad olsun diyenler ber-murad olsun

2- Sipihri-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i âdîdir
Felekten bî-niyâz olmak dahi bir özge vâdîdir
Verâ-yı kâm-cûyân-ı mahabbet nâ-murâdîdir
Gönül bu matla'ın memnûn-ı ma'nâ-yı maâdîdir
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şadımı yâ Rabbi şad olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

3- Ne mümkündür bula ey Nâilî hükm-i kazâ tağyîr
Bozulmak mümteni'dir ser-nüvist-i hâme-i takdir
Bu ma'nâda derûn-şadım ki bir dem etmeyip te'hîr
Edip ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taksîr
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şadımı yâ Rabbi şad olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

Naili-i Kadim

2- TEDSİS

- Bir gazelin her beytine dörder mısra eklenerek yapılan müseddeslere denir.
- Kafiyesi aaaa(aa) bbbb(ba) cccc(ca) gibidir.

TESDİS ÖRNEĞİ

Şeyhülislam Yahya'nın beytini tesdis

Her gecemiz kapkara bir nevî mâtem gibi

Sanma bîzâriz gam bize gelir hurrem gibi

Pervâneniz ey gül yak bizi sende şem gibi

İşret ne mey nedir bilme bizi âlem gibi

Def-i gamda olmazız muhtâç câma Cem gibi

Âşıkız biz âşika eğlence olmaz gam gibi

Murathan Küçükali

E- YEDİ MISRALIK BENDLİLER

1- MÜSEBBA

- Müsebba, her bendi yedi mısradan oluşan şiire verilen addır.
- Müsebbalar, Müzdevic ve Mütেকerrir olmak üzere ikiye ayrılır.
- Kafiye şeması:

müzdevic: aaaaaa bbbbaa ccccaa

mütেকerrir aaaaaA bbbbaA ccccaA/ aaaaaAA bbbbaAA ccccaAA gibidir.

2- TESBİ

- Bir gazelin beyitleri önünü beş mısra eklenerek yapılan müsebba'dır.
- Kafiye şeması aaaaaa bbbba cccca/ aaaaaAA bbbbaAA ccccaAA

F- SEKİZ MISRALIK BENDLİLER

1- MÜSEMME

- Müsemme, her bendi sekiz mısradan oluşan nazım şeklinin adıdır.
- Müsemmeler, Müzdevic ve Mütেকerrir olmak üzere ikiye ayrılır.
- Kafiye şeması: aaaaaa bbbba cccca/ aaaaaA bbbbaA cccca (müzdevic)
ve aaaaaA bbbba cccca/ aaaaaAA bbbbaAA ccccaAA (mütেকerrir).

2- TESMİN

- Bir gazelin her beytinin önüne altı mısra ilavesiyle yapılan müsemmenin adıdır.
- Kafiye şeması: aaaaaaa bbbbbbba cccccca/ aaaaaAA bbbbbbAA cccccAA.

G- DOKUZ MISRALIK BENDLİLER

1- MÜTESSA

- Her bendi dokuz mısradan oluşan nazım şeklinin adıdır.
- Müstessalar, Müzdevic ve Mütekerrir olmak üzere ikiye ayrılır.
- Şekil ve kafiye bakımından diğer musammatlardan farkı yoktur.
- Kafiye şeması aaaaaaaaa bbbbbbbaa ccccccaa/ aaaaaAA bbbbbbAA cccccAA

2- TETSİ

- Mütesanın yanı sıra, bir gazelin her beyti ya da yalnızca matla beytinin önüne yedi mısra ilavesiyle oluşan nazım şekline testi denir.

I- ON MISRALIK BENDLİLER

1) MU'AŞŞER

- Aynı vezinde onar mısralık bendlerden oluşan musammatlara muaşşer adı verilir.
- Muaşşer, divanlarda çoğunlukla terci-bendlerle karıştırılmıştır.
- Kafiye düzeni: aaaaaaaaa bbbbbbba cccccca
aaaaaaaaAA bbbbbbAA cccccAA

Mütekerrir Muaşşer Örneği

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bir güzel gördüm ki reşk-i sûret-i büthânedür
Kendüsinden gayrıya âteş gibi bîgânedür
Kim zebânından gelen efsûn ile efsânedür
Mü'min ü küffâr ile hem-sohbet ü hem-hânedür
Câm-ı zerrîn nûş eder bir bî-vefâ mestânedür
Nûş eden bir cur'asın bin yıl yeri meyhânedür
Tuğ çekmiş bir dilâverdür ki kasdı cânedür
Nûr-ı tab'umdan çerâğan yakmamışdur yâ nedür
Râstî ben şem'-i dil-sûzum adû pervânedür
Kim tolaşa âteşe pervâne yâ divânedür

Ey Hayalî tâ ki gördüm ol kamer-ruhsârımı
Mihr-i âlem-tâbdan germ eyledüm bâzârımı
Vuslatı hicrâna satdum aldılar ikrârımı
Deyr-i aşkun râhibiydüm kesdiler zünnarımı
Hâsılı asnâmdan pât etdiler Ferhârımı
Aldı bir şâh-ı cihân gönlüm ile esrârımı
Nâr-ı aşkunla yanup yakılma etdüm kânımı
Mâh-rûlar şevkine nûr eyledüm destarımı
Râstî ben şem'-i dil-sûzum adû pervânedür
Kim tolaşsa âteşe pervane yâdîvânedür

Hayali Bey

2) TA'ŞİR

• Bir gazelin her beytinin ya da sadece matla beytinin önüne sekizer mısra eklenmesiyle oluşan muaşşere ta'şir adı verilir.

ÖTEKİ BENDİLİ ŞEKİLLER

1) TERKİB-İ BEND

Bentlerle kurulan uzun bir nazım biçimidir. Yaşamdan, talihten şikayet; felsefi düşünceler, dini, tasavvufi konular ve toplumsal yergilerin işlendiği şiirlerdir. En az üç en fazla on bentten oluşur. Her bent genellikle 4 ile 10 beyitten oluşur. Bentlerin kafiye düzeni gazele benzer. Benderlere terkiib-i hane veya hane denir.

Her bendin (terkiib-hane, hane) sonunda vasıta beyti denen bir beyit vardır. Her bendin sonunda farklı vasıta beyitleri kullanılır. Bunlar bentlerden ayrı olarak kendi aralarında uyaklanır. Türk edebiyatında Bağdatlı Ruhi ve Ziya Paşa bu türün iki önemli şairidir. ikisi de toplumsal konularda yazmıştır.

TERKİB-İ BENDİN ÖZELLİKLERİ

- 1) Terkiib-i bend, bentlerden oluşmuş bir nazım şeklidir.
- 2) Her bent 4 ile 10 arasında beyitten oluşur. (yani 8-20 mırsalık)
- 3) Bentlerin sayısı 3 ile 12 arasındadır.
- 4) Bentlerin kafiye düzeni gazeldeki gibidir.

5) Her bendin sonunda "vasıta beyti" adı verilen bir beyit bulunur. Vasıta beyti her hanenin sonunda değişir. Eğer değişmiyorsa terci-i bend olur.

I. Bend: aa ba ca da ea . vv

II. Bend: bb cb db eb fb . yy

veya

I. Bend : aa aa aa ...vv

II. Bend bb bb bb ... yy

6) Hemen her türlü konunun ele alınabildiği terkibi bend Türk edebiyatında çok kullanılmıştır.

7) Özellikle naat, mehdiye, hicviye vb. nazım türleri, sosyal konular, din, tasavvuf ve felsefe konuları, terki-i bend nazım şekli ile rahatlıkla anlatılmıştır. Ancak terki-i bendin başlıca konusu mersiye'dir. (Bâkî'nin Kanunî Mersiyesi, Şeyh Gâlib'in Esrâr Dede Mersiyesi)

8) Aruzla yazılır.

9) En önemli terki-i bend üstadı Bağdatlı Ruhi'dir. Tanzimat şairi Ziya Paşa da önemli bir isimdir.

TERKİB-İ BEND ÖRNEĞİ

1.Bent

- 1- Sanman bizi kim şîre-i engûr ile mestiz
Biz ehli harâbâtmanız mest-i Elest'iz
- 2- Ter-dâmen olanlar bizi âlûde sanır lîk
Bizi mâil-i bûs-ı leb-i câm ü kefi destiz
- 3- Sadrın gözedüp neyliyelim bezm-i cihânın
Pây-ı hum-ı meydîr yerimiz bâde-perestiz
- 4- Mâil değiliz kimsenin âzârına ammâ
Hâtır-şirken-i zâhid-i peyman-şikestiz
- 5- Erbâb-ı garaz bizden irâğ olduğu yeğdir
Düşmez yere zîrâ okumuz sâhib-i şastiz
- 6- Bu âlem-i fânîde ne mîr ü ne gedâyız
Âlâlara âlâlanırız pest ile pestiz
- 7- Hem-kâse-i erbâb-ı diliz arbedemiz yok
Meyhânedeyiz gerçi velî aşk ile mestiz
- 8- Biz mest-i mey-i meygede-i âlem-i cânız
Ser-halka-i cem'iyet-i peymâne-keşânız

6.Bent

- 1- Vardım seher-i taât için mescide nagâh
Gördüm oturu halka olup bir nica gümrâh
- 2- Girmiş kimisi vahdete almış ele tesbih
Her birisinün vir-i zebânı çil ü pencâh
- 3- Didüm ne sayarsız ne alırsuz ne satarsız
K'asla dilinüzde ne nebi var ne hod Allah
- 4- Didi biri kim şehrimizün hâkim-i vakti
Hayretmek için halka gelür mescide her gâh
- 5- İhsânı ya pencâh u ya çıldür fukarâya
Sabreyle ki demdür gele ol mir-i felek-câh
- 6- Geldiklerini mescide bildüm ne içündür
Yüz döndürüb andan dedüm ey kavm olun âgâh
- 7- Sizden kim ırağ oldı ise Hakk'a yakındur
Zira ki dalâlet yoludur tuttuğunuz râh
- 8- Tahkik bu kim hep işimiz zerk ü riyâdır
Taklide siz taâtiniz cümle hebâdır

Bağdatlı Ruhi

2) TECRÎ'-İ BEND

Her bendindeki beyit sayısı genellikle 4 ile 12 arasında olan ve en az üç bendden meydana gelen bir nazım biçimidir. Tercî'-i bendde de terkîb-i bendde olduğu gibi bendlere hâne ya da tercî'-hâne, bendleri birleştiren beyitlere de vâsıta yahut bendiyye denir. Bu terimlerin yerine yalnızca bendin kullanıldığı da görülmektedir.

Bu nazım biçiminde vasıta beyitleri dışında her bend kendi içinde diğer bendlerden bağımsız olarak kaside ya da gazel gibi kafiyelenmiştir. Vasıta beyti ise bendlerden bağımsız olarak kendi içinde kafiyelidir ve her bendin sonunda aynen tekrarlanır.

Tercî-i bendde bendlerdeki beyit sayıları genellikle birbirine eşittir. Ancak beyit sayıları birbirinden farklı bendlerden oluşmuş tercî'-i bendlere de rastlanmaktadır. Terkîb-i benden tek farkı vasıta beytinin bend sonlarında aynen tekrarlanmasıdır. Tercî'-i bendler mersiye, övgü, yergi, sosyal eleştiri gibi çok farklı konularda yazılmıştır.

Tercî'-i bend, Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren görülen bir nazım biçimidir. Ziya Paşa'nın tercî'-i bendi bu nazım şeklinin Türk edebiyatındaki en başarılı örneklerindedir.

TECRİ'-İ BENDİN ÖZELLİKLERİ

- 1) Bentlerden oluşmuş bir nazım şeklidir.
- 2) Bentlerin sayısı 4 ile 12 arasındadır.
- 3) Her bent 4 ile 10 arasında beyitten oluşur.
- 4) Bentlerin kafiye düzeni gazeldeki gibidir.
- 5) Her bendin sonunda "vasıta beyti" adı verilen bir beyit bulunur, bu beyit hiç değişmez; eğer değişirse terki-i bent olur.

6) Kafiye düzeni:

I. Bend: aa ba ca da ea . vv

II. Bend: bb cb db eb fb . vv veya

I. Bend : aa aa aa ...vv

II. Bend: bb bb bb ... vv

7) Terci-i bentlerde vasıta beyti her bendin sonunda aynen tekrarlandığı için, aynı fikir çerçevesinde toplanan bir konu bütünlüğü vardır. Vasıta beyti şiire monotonluk vermeyecek şekilde güzel olmalıdır. Bu sebeple zor yazılan bir şiirdir.

8) Terci-i bendin konuları arasında felek, Allah'ın kudreti, kainatın sonsuzluğu, hayatın zorlukları, dünyadan şikayet vb. soyut konular ile mersiye, mehdiye, tevhid gibi nazım türleri ilk sırayı alır.

9) En önemli terci-i bent sanatçıları: Ziya Paşa ve Şeyh Galip'tir.

TECRİ'-İ BEND ÖRNEĞİ

Terci-i bendi der-sitâyiş-i Sultân Murâd ibn-i Süleyman Hân / Baki

1.Bent

1-Tâli' oldı neyyir-i ikbâl-i devlet subhdem

Şu'le saldı âleme necm-i hidâyet subhdem

2- Kâ'inâtı kıldı mir'ât-ı cemâl-i şâhdan

Gark-ı envâr-ı hidâyet Rabb-ı izzet subhdem

3- Çokdan eylerdi cemâl-i bâ-kemâlin arzu

Ber-murâd oldı hele tâc-ı sa'âdet subhdem

- 4- Şeş cihâtı rûşen itdi taatından gün gibi
Buldı ziyinet çârsû-yı mülk ü millet subhdem
- 5- Nâgehân bir toz kopardı bâd-1 pâ-y-1 devleti
Rûşen oldı dîde-i a'yân-1 hazret subhdem
- 6- Nevbet ol şâh-1 cevân-baht-1 cinânundur deyu
Çaldılar eflâkden kûs-1 beşaret subhdem
- 7- Âfitâb-1 âlem-ârâ gibi zerrin tâc ile
Taht-1 sîmîn üzre saldı ferr-i devlet subhdem
- 8- Sâye-i Yezdan penâh-1 dîn ü devlet Hân Murad
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd

5.Bent

- 1- Gül gibi halkı nesîm-i hulkı handan eylesün
Nevbahâr-1 adli âfâkı gülistan eylesün
- 2- Âsumânun gâşe-i bâm-1 zümürüd-fâmına
Kadri tâvûsı çıkup gün gibi cevlân eylesün
- 3- Kârgâh-1 dîn ü devletde düşen duşvâr işin
Hak Te'âlâ hazreti lutfından âsân eylesün
- 4- Târ-1 zülfü turra-i hûbân-1 müşgîn-mû gibi
Sâl-i ikbâlin Huda bî-hadd ü pâ-yân eylesün
- 5- Karşusunda ayagun tursun mülûk el baglasun
Kendü çıksun bârgâh-1 adle dîvân eylesün
- 6- Şevket-i Iskenderi dârât-1 Dârâ bî-kusûr
Mesnedün şimdengeru taht-1 Süleyman eylesün
- 7- Mülk-i Mısra nitekim bir bendesin sultân ider
Bir kulın salsun diyâr-1 Çine hâkân eylesün
- 8- Sâye-i Yezdan penâh-1 dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd

Baki